

Βαλκανικά «κομμάτια και θρύψαλα»

THE ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (Ιούνιος-Ιούλιος 1878) ο γάλλος γεωγράφος Ελιζέ Ρεκλιός είχε περιγράψει ως εξής το σχηματισμό εθνικών κρατών στη Βαλκανική: «Σήμερα όλοι οι λαοί μπαίνουν στο χορό (...). Το ζήτημα της πρόοδου δεν μπορεί παρά να τεθεί για ολόκληρη την υφήλιο». Στη συγκυρία της συγχρότησης όλων των βαλκανικών κρατών της «Βαλκανιάς», όπως αποκαλούσε τη Χερσόνησο ο ίδιος, περιγράφει αυτό το χώρο ως «πεδίο μάχης με προβλήματα αποτελέσματα» και περιοχή «στην οποία άρχεται ένα εντυπωσιακό σύστημα αλληπάλληλων κυριαρχιών». Ήταν η περίοδος στην οποία χαραχθηκαν τα σύνορα των ανεξάρτητων βαλκανικών κρατών στο χώρο της άλλοτε-οθωμανικής επιρροής: η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και η Σερβία — με την περιοχή του Νόβι Παζάρ ανάμεσά τους να ελεγχεται από την Αυστροουγγαρία, εμποδιζοντας τα δύο κράτη να ενωθούν —, όλοι οι Βαλκάνιοι έμπαιναν, πραγματικά, σε μια νέα φάση «προόδου». Οι όροι με τους οποίους επιδιώξαν να αναπτυχθούν οικονομικά δεν ήταν άσχετοι με τη σύμφυτη ανάγκη για γεωγραφική επέκταση. Τα δυσβάσταχτα όμως χρέη είχαν αρχίσει να συσσωρεύονται από τις προηγούμενες δεκαετίες και γενικότερα οι διαδικασίες της ανάπτυξης τους απέχονταν όλο και περισσότερο από εκείνες του δυτικού κόσμου.

Σύγχρονοι μας ερευνητές δεν έχουν άδικο να ενταξίζουν σ' αυτή τη φάση την παρώση της εξάρτησης και της «καθυπέστησης» που εξακολουθεί, με ποικίλους τρόπους, να χαρακτηρίζεται τα βαλκανικά κράτη.

Το Μαυροβούνιο, «άβυσσος βουνών υψηλών και βαθιών και στενών κοιλάδων», σημείο της σενης ζώνης της αδριατικής ακτής, χωρίς όμως διεξοδό στη θάλασσα, την οποία ήλεγχε η Βενετία από τον ύπερο. Μεσαίωνα, για μια σύντομη περίοδο (1805-13) ο Ναπολέοντας και στη συνέχεια η Αυστροουγγαρία, αποτέλεσε για αιώνες το «σύλλογ» και το «σπυρίον ενδιαιτήτων» ποιμενικών και λιπαστικών πατριών από το χώρο της λίμνης Σκόδρα και «προγεγραμμένων» (ουσκάν) από την ευρύτερη οθωμανοκρατούμενη περιοχή και τα βενετικά λιμάνια που αργότερα πέρασαν στην Αυστροουγγαρία. Ο ρόλος της κτηνοτροφίας και οι εμπορευματικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στην αυτή των νεότερων χρόνων, αλλά κυρίως ο εντεινόμενος ανταγωνισμός πάνω στο «σπίνο» Ανατολής και Δύσης οδήγησαν στην ανάδειξη του «ακριτικού» Μαυροβουνίου. Η ανάληψη της εξουσίας τον 17ο αιώνα από την οικογένεια των Πέτροβιτς Νιέγκος, από το ομώνυμο χωριό (Njegos), αποδείχθηκε καθοριστικής σημασίας εξέλιξη, αφού η δυναστεία διατήρησε την κυριαρχία της ως τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αν, λοιπόν, για τα ευρύτερα σφάλματα των Βαλκάνιων οι νέες συνθήκες του β' μισού του 19ου αιώνα γίνονταν αντιληπτές ως αναπορία μιας μακροχρόνιας παράδοσης, για τους ορειβίους Μαυροβούνιους η σημερινή κατάσταση κοσμικού κράτους και η μετατροπή τους από «εξευτεμένους φυλές» σε «απόλυτες» σημείαν την ανάγκη να εξελιφθεί και ουσιαστικά η πατριωτική εξουσιαστική δομή — αυτή είχε γίνει κυρίαρχη το 1852 με την ανακήρυξη του Μαυροβουνίου σε ηγεμονία —, μαζί με τη διάλυση των πατριών, οι επικεφαλής των οποίων έπαιξαν ακόμα καιρό ρόλο στη διευθέτηση των σχέσεων ανάμεσά τους. Η επιβίωση των ριζωμένων αυτών δομών δεν ήταν εύκολο να ανακουφιστεί. Πιο εύκολο ήταν να προσαρμοστεί το ευρωπαϊκό μοντέλο του εθνικού κράτους στις μαυροβουνιώτικες παραδοσιακές δομές, και ο ηγεμόνας να μετατραπεί σε πατέρα και πατριάρχη. Αυτό, ωστόσο, δεν εμπόδιζε τη μικροοικονομική τότε χώρα των 9.000 τ.χ.μ. με τους 300.000 κατοίκους να παίζει εξισορροπτικό ρόλο στις ευρωπαϊκές αντιπαλότητες: Όσο οι συντηρητικές κυβερνήσεις του Βελγιογαδίου διερχόμενες τις αστροουγγρικές βλέψεις και διασφάλιζαν την ευρωπαϊκή ισορροπία προς όφελος των τελευταίων, τόσο η τότε μαυροβουνιώτικη πρωτεύουσα Κεπάγη (Cetinje) δέχονταν την προστασία της Ρωσίας ή σφερόταν προς τη Γαλλία. Οι απανωτές κυριαρχίες, όπως τις περιέγραψε ο Ρεκλιός πιο πάνω, σε συνδυασμό με τις υπερβολικές διεκδικήσεις του ηγεμόνα Νικολάου, και βασιλιά από το 1910, μπορούσαν να πάρουν τη μορφή χονδροειδούς κωμωδίας — απόχρωσης που γίνεται επίσης φανερή στη διατύπωση του γάλλου γεωγράφου.

Πώς συνδυάζεται ο παραπάνω γεωπολιτικός ρόλος του Μαυροβουνίου με τον ηρωικό χαρακτήρα των κατοίκων του; Μέσα στη διαδικασία της «αποικιαστικής» των εθνοσηφιών» οι αρχαϊκότες του βουνού ή λημονήθηκαν ή μυθοποιήθηκαν. Οι «ακρίτες» υπεραισιόχες της χριστιανοσύνης, η «δραξ» που θύμιζε την αρχαϊκή

δομή της Σπάρτης και τα «Μαυροβουνίου κατάνια» του Ρήγα Βελεσλαβίτς ή μπορούσαν να κάνουν, εκτός από το να βόσκουν τα κοπάδια τους στα βοσκοτόπια τους και να εξασφαλίζουν τα προς το ζην κυρίως με τη ληστεία και το περιορισμένο εμπόριο στα κατορθάλα βουνά τους; Σχεδόν αυτονόητα, η ενδημική πείνα επιστάσθηκε από την ιδεατή εικόνα της χώρας τους, που προβάλλεται στο εσωτερικό και στο εξωτερικό καιπόχρονα: το τρίπτυχο «βουνό-ελευθερία-ηρωισμός» που είχε ήδη συμπυκνώσει μια σειρά από άλλες βαλκανικές εθνικές ιδέες στο 19ο αιώνα, εδώ έβρισκε την πιο πετυχημένη του εφαρμογή. Ακόμα κι ο μαυροβούνιος σοσιαλιστής Μίλοβαν Τζίβας, δεν μπορεί παρά να συστοιχίζει τη σκληρή πραγματικότητα με μια εξωραϊσμένη εικόνα των κατοίκων: «Εδώ ο πόλεμος ήταν επιβίωση, ήταν τρόπος ζωής κι ο θάνατος στη μάχη το ομορφότερο όνειρο και το ψηλότερο καθήκον», γράφει στο βιβλίο του *Μοντενέγκρο* (ελλην. μετάφραση *Χώρα δίχως δικαιοσύνη*, 1958). Παρόμοια, η θρησκευτική διαφορά ανάμεσα στις μαυροβουνιώτικες φυλές, χριστιανούς και μουσουλμάνους, εξαλείφθηκε με την επινόηση του μύθου ότι όσοι μουσουλμάνοι αρνήθηκαν να γίνουν χριστιανοί σφάχθηκαν τα Χριστούγεννα του 1700.

Το Μαυροβούνιο, ενταχμένο στο βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων κατά τον Μεσοπόλεμο και στην αιτωπική Γιουγκοσλαβία τη μεταπολεμική περίοδο, επανέκτησε την ανεξαρτησία του πρόσφατα, με το δημοψήφισμα της 21 Μαΐου. Για το χαρακτήρα αυτού του κράτους δύο σημεία, ανάμεσα σε άλλα, μπορούν να μας προβληματίσουν. Το πρώτο είναι ότι ακόμα κι αν δεν ψηφίζονταν η ανεξαρτησία με το 55% των ψηφοφόρων, το Μαυροβούνιο θα αποκτούσε την ανεξαρτησία του, αφού «πήγχε έτοιμο σενάριο επιβολής της ανεξαρτησίας», ένα «βελούδινο διαζύγιο» ήταν έτοιμο να επιβληθεί από τις Βρυξέλλες (*Η Καθημερινή* 21.5.06). Συνεπώς, για τα είδους ανεξαρτησία και για ποια κρατική υπόσταση μπορούμε να μιλάμε; Το δεύτερο σχετίζεται με την οικονομία της χώρας που βρίσκεται προ πολλού στη φάση της αποκρατικοποίησης: τουρισμός και αγορά ακίνητης περιουσίας. Κοντά σ' αυ-

τά, το λαθρεμπόριο, το γάβριον κ.λπ. φαίνεται να έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις, αφού εμπλέκονται σ' αυτό και πολιτικοί. Μια διογραφία έχει κινώλα συναχθεί από «την εισαγγελία στο Μπάρι της Ιταλίας σε βάρος του Μαυροβούνιου πρωθυπουργού» (στο ίδιο). Οι διαστάσεις που παίρνει αυτού του είδους η (παρα)οικονομία κάνει εύλογους τους φόβους για την πατώση της στην περιοχή, δηλαδή για μια ανέλγη θέση της Βαλκανικής στον παγκόσμιο καταμερισμό της οικονομίας.

Η οικονομική διάσταση της πρόσφατης εξέλιξης, με την ανεξαρτησία του Μαυροβουνίου, και κυρίως οι πολιτικές διαδικασίες που αυτή μπορεί να προκαλέσει, ότι δηλαδή θα ήταν πιθανόν να λειτουργήσει ως προηγούμενο για να προωθηθούν μια σειρά από παρόμοιες αποσχίσεις στην Ευρώπη και στην Ασία, προβλήθηκαν ως εξήγηση για το σκεπτικισμό με τον οποίο το αποτέλεσμα έγινε δεκτό εκτός Βαλκάνιων. Μια τέτοια ωστόσο παρουσίαση του θέματος είναι μάλλον απλουστευτική, αφού αφήνει να εννοηθεί ότι το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος προέκυψε ερήμην της Ευρώπης, μέσα δηλαδή από ανεξέλεγκτες και εσωτερικές μόνο διαδικασίες. Οι φόβοι για ο σκεπτικισμός για μια εξέλιξη «κτόμων» στην πραγματικότητα προκαλούνται από την αβέβαιη τροπή των παγκόσμιων ισορροπιών και από τον επικείμενο μετασχηματισμό των εθνικών κρατών, που οδηγεί στον κατακεραματισμό τους σε περιφέρειες, στο σχηματισμό προτεκτοράτων κ.λπ.

Από αυτή την άποψη, τα λόγια του αναρχικού γεωγράφου Ρεκλιός για τις σχέσεις κυριαρχίας των αποικιοκρατικών κρατών, στο μεταξύ του 19ου-20ού αιώνα, μπορούν, παραλλαγμένα, να χρησιμοποιηθούν για να περιγραφεί και η σημερινή κατάσταση: «Σήμερα όλοι οι λαοί μπαίνουν στο χορό». Το ζήτημα της ελευθέριας αγοράς δεν μπορεί παρά να τεθεί για ολόκληρη την υφήλιο. Στη συγκυρία της «παγκοσμιοποίησης», τα κράτη της «Βαλκανιάς» αποτελούν για μια ακόμα φορά «πεδίο μάχης με προβλήματα αποτελέσματα», στο οποίο «ασκείται ένα εντυπωσιακό σύστημα αλληπάλληλων κυριαρχιών».

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά το Μαυροβούνιο, αυτό που τώρα φαίνεται να αποσιωπάει είναι η ιδεατή εικόνα που εξισορροπούσε την ενδημική πείνα και το ληστρικό χαρακτήρα των κατοίκων αυτής της ακριτικής χώρας. Το πλουτισμός από την παραοικονομία και τον τουρισμό, μαζί με ό,τι απέμεινε από την εθνική μαυροβουνιώτικη ιδέα, ίσως καταφέρουν να επενδύσουν με ανάλογες ιδεατές εικόνες το νεογέννητο κράτος.

Επίσκεψη στον Αν Στράτν

ΕΠΙΣΚΕΨΗ στο νησί του Αν Στράτν διοργανώνουν από κοινού το Μουσείο Πολιτικών Εξοριστών Αν Στράτν και η κοινοποία Αγίου Ευστραπίου, από τις 9 έως τις 12 Ιουνίου. Η επίσκεψη συνοδεύεται από εκδηλώσεις μνήμης και τιμής για τους πολιτικούς εξοριστές, ξενύχτιο στους χώρους εξορίας, καθώς και αφηγήσεις. Αφορμή για τη διοργάνωση αποτελεί η συμπλήρωση 63 χρόνων από την αποδραση της 12ης Ιουνίου 1943 όσων πολιτικών εξοριστών της μετάρικης περιόδου επέζησαν από την εθνικιστική πείνα που τους είχε επιβληθεί από την αστυνομική διοίκηση του νησιού. Πληροφορίες για τις εκδηλώσεις και δηλώσεις συμμετοχής στα τηλέφωνα 210-3213488 και 2299076375. Θα κρατηθεί σειρά προτεραιότητας. Η αναχώρηση θα πραγματοποιηθεί την Παρασκευή 9 Ιουνίου από το Λαύριο, στις 11 π.μ. και η επιστροφή τη Δευτέρα 12 Ιουνίου, στις 1 π.μ. ή την Τετάρτη 14 Ιουνίου, στις 5 π.μ., από τον Άγιο Ευστράτιο.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤ' Α ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
 ΑΥΤΗ Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΔΕΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΖΕΤΑΙ
 ΑΚΤΗ Η ΤΑΙΓΡΑΦΑ ΜΟΝΟ ΚΑΤΑ ΣΤΡΕΒΕΤΑΙ

ΕΝΑΝΤΙΑ
 ΑΥΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΑ ΠΑΡΕΚΟΜΕΤΕ
 ΚΑΝ 100% ΜΑΚΡΟ ΕΜΑΡΤ, ΉΡΩΟΝΤΙΑ ΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Τετάρτη 7, Πλάτεια Πλάτωνα, ΠΑΛΚΡΑΤΗ Γ.Κ. 11635, Τηλ/Εξο: 210-7516213

Η Αγγελική Κωνσταντακοπούλου διδάσκει βαλκανική ιστορία στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων